

Rubrica I.C.P.P.D.

TRECEREA DE LA FEUDALISM LA CAPITALISM ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

ION GH. ȘENDRULESCU

1. *Clasicii marxism-leninismului despre trecerea de la feudalism la capitalism*

Deși nu s-au ocupat în special de procesul de trecere de la feudalism la capitalism în țările române, totuși, clasicii marxism-leninismului au studiat această problemă din punct de vedere al trăsăturilor caracteristice generale și în unele din lucrările lor găsim referiri cu caracter general care pot fi avute în vedere atunci când studiem procesul respectiv pe teritoriul țărilor române.

Atunci când vorbesc despre formațiunea social-economică, în general, clasicii marxism-leninismului subliniază rolul determinant pe care îl au forțele de producție în dezvoltarea societății. Acestea, dezvoltându-se mai repede, intră la un moment dat în contradicție cu relațiile de producție, care dau însăși denumirea formațiunii social-economice respective. În lucrarea sa „Capitalul“, K. Marx arată că fiecare formațiune social-economică se caracterizează prin anumite unelte de producție, printr-o anumită bază tehnico-materială și că forțele de producție nu definesc în mod nemijlocit formațiunea social-economică nouă, ci prin intermediul relațiilor de producție.

În condițiile trecerii de la feudalism la capitalism, se accentuează tot mai mult contradicția dintre relațiile de producție și caracterul forțelor de producție, iar această contradicție este înlăturată prin răsturnarea revoluționară a clasei dominante de la putere și înlocuirea vechilor relații de producție, perimate, cu noi relații de producție capitaliste, capabile să stimuleze dezvoltarea în continuare a forțelor de producție corespunzătoare acestor relații.

În cadrul procesului de trecere de la feudalism la capitalism, producția de mărfuri începe să fie destinată tot mai mult schimbului, iar economia naturală închisă, specifică formațiunii social-economice feudale, este înlocuită treptat, cu economia de schimb, proprie formațiunii social-economice capitaliste.

Acumularea primitivă a capitalului — respectiv procesul de separare prin violență a micilor producători, mai ales a țăranilor, de mijloacele de producție (pământ, unelte de producție), proces care a avut loc în Europa în linii generale în secolele XVI—XVIII, a dus treptat, la înlăturarea dependenței țăranului de feudal și de moșie și la apariția unei noi clase sociale, proletariatul, care nemaiavând mijloace de producție își va vinde forța de muncă pe piață, ca marfă, pentru a-și asigura existența.

Încetul cu încetul dispare, în condițiile trecerii de la feudalism la capitalism, și constrângerea extraeconomică, locul ei fiind luat de constrângerea economică.

Așa cum sublinia K. Marx, modul de producție capitalist se întemeiază pe faptul că condițiile materiale ale producției se află, sub formă de proprietate asupra pământului, în mâna unor oameni care nu muncesc, în timp ce masa este numai deținătoarea condiției subiective a producției, a forței de muncă.¹

În subminarea formațiunii social-economice feudale și înlocuirea ei treptată cu cea capitalistă, un rol important l-au avut banii. Referindu-se la aceasta, Fr. Engels sublinia în lucrarea sa *Decăderea feudalismului și ridicarea burgheziei*, că „banul a înfrînt sabia feudalului“. Într-adevăr, acumulările bănești favorizează dezvoltarea economiei, constituind izvorul reproducției largite. În cadrul procesului de trecere de la feudalism la capitalism, deși această acumulare este lentă, ea se face pe seama plusvalorii (prin adăugarea unei părți a plusvalorii la capital) și are loc spontan în condițiile luptei de concurență dintre capitaliști.

V. I. Lenin se referă, de asemenea, la procesul de trecere de la feudalism la capitalism în lucrarea sa *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* (Opere, volumul 3,) unde în capitolul „Trecerea de la gospodăria bazată pe munca de clacă la gospodăria moșierească“, prezintă trăsăturile generale ale formațiunii social-economice feudale și arată cum, în cadrul acestui proces, ele au fost înlocuite încetul cu încetul cu trăsături noi, specifice formațiunii social-economice capitaliste.

Referirile de ordin general ale clasicilor marxism-leninismului la procesul de trecere de la feudalism la capitalism sînt valabile și pentru țările române, unde acest proces a avut loc mai tîrziu decît în apusul Europei, datorită unor factori interni și externi asupra cărora vom reveni.

Periodizarea procesului de trecere de la feudalism la capitalism în țările române și particularitățile acestui proces

În țările române, ca și în alte țări din centrul și sud-estul Europei, procesul de destrămare a feudalismului și de formare a capitalismului a început mai tîrziu decît în apusul Europei, iar desfășurarea acestui proces în țara noastră are unele particularități.

Începutul procesului de trecere de la feudalism la capitalism, mai ales pentru Moldova și Țara Românească, a avut loc la jumătatea secolului al XVIII-lea, cînd domnitorul fanariot Constantin Mavrocordat, prin reformele îndeplinite în 1746 în Țara Românească și 1749 în Moldova a eliberat pe rumîni și pe vecini de servituțiile feudale, dar numai „capetele lor fără de moșie“ și cu dreaptă despăgubire acordată boierilor. Prin aceste reforme,

¹ K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. 19, Editura politică, București, 1964, p. 22.

boierii din Principatele dunărene urmăreau să rămână stăpâni pe întregul pământ pe care țărani dependenti îl avuseseră în folosință, transformând, în felul acesta, proprietatea feudală în proprietate capitalistă, așa cum se întâmplase și în Anglia mai înainte. Și pentru Transilvania jumătatea secolului al XVIII-lea poate fi acceptată ca punct de plecare pentru procesul de trecere de la feudalism la capitalism, mai ales în agricultură, care constituia principalul sector al economiei. Facem această remarcă și pentru că prin regulamentul urbarial din 1769, cunoscut și sub numele de *Certa puncta* (Anumite puncte) obligațiile de robotă ale țăranilor iobagi față de nobili sînt fixate la 3 zile pentru cei cu vite și la 4 zile pe săptămîină pentru cei fără vite.

Procesul de trecere de la feudalism la capitalism pe teritoriul țărilor române s-a întins pe o perioadă de un secol, pînă la jumătatea secolului al XIX-lea, momentul cel mai semnificativ constituindu-l revoluția română de la 1848—1849, care, printre obiectivele sale de bază, și-a propus și înlăturarea feudalismului și înlocuirea acestuia cu orînduirea capitalistă. Ținem însă să precizăm că acest proces are unele particularități. El a fost foarte lent pînă la 1774, cînd prin pacea de la Kuciuk-Kainargi, încheiată între Rusia și Turcia s-au acordat unele înlesniri Principatelor dunărene. După această dată și pînă la revoluția de la 1821, se înregistrează o ușoară creștere manifestată și prin sporirea manufacturilor ca rezultat al dezvoltării forțelor de producție.

Începînd cu răscoala țăranilor iobagi din Transilvania din 1784, condusă de Horia, Cloșca și Crișan, și cu revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, criza feudalismului în țările române s-a agravat, iar forțele și relațiile de producție capitaliste s-au afirmat tot mai mult, în dauna celor feudale.

O altă particularitate o constituie faptul că, relațiile de producție feudale în agricultură s-au menținut în Banat, Crișana și Maramureș pînă la 1853, iar în Transilvania propriu-zisă pînă la 1854, cînd prin patentele imperiale date atunci, iobăgia a fost desființată, iar țăranii iobagi au fost împroprietăriți cu pământ, fără despăgubire. În Moldova și Țara Românească, deși au fost revizuite prin legiurile agrare din 1851 raporturile dintre proprietari și săteni, prevăzute de Regulamentul Organic, totuși relațiile feudale în agricultură au fost menținute pînă la legea rurală din 1864, cînd claca a fost desființată.

În ce privește industria, manufacturile și comerțul, situația era, de asemenea, diferită. Astfel, în Moldova și Țara Românească — unde prin Regulamentul Organic breslele fuseseră golate de conținutul lor feudal restrictiv — erau înlăturate piedicile în calea dezvoltării industriei. De asemenea, desființarea vămilor interne, prevăzută de același regulament, favoriza dezvoltarea comerțului.

În Transilvania, restricțiile impuse de bresle în calea dezvoltării industriei și comerțului s-au păstrat pînă la 1852, cînd au fost înlăturate, prin ordonanța dată de guvernatorul Transilvaniei Carl von Schwartzenberg, la insistențele burgheziei române, în frunte cu cea din Brașov.

O altă particularitate a procesului de trecere de la feudalism la capitalism în țările române o constituie ritmul lent al acestui proces, determinat, între altele, și de slaba acumulare de capital, din cauza dominației otomane și habsburgice, a regimului fanariot, în timpul căruia importante sume bănești au fost scoase din țară. De asemenea, risipirea banilor de către boieri (cu prilejul plimbărilor în străinătate, cu luxul, la jocul de cărți etc.) a influențat în mare măsură slaba acumulare de capital în țara noastră.

Avea dreptate Tudor Vladimirescu când se plîngea sultanului, că domnii fanarioți, în unire cu boierii greci și pămînteni, au jefuit așa de rău țara, „încît am rămas mai goi decît morții din mormînturi”.²

Din cele arătate rezultă că procesul de trecere de la feudalism la capitalism pe teritoriul țărilor române poate fi încadrat în timp între jumătatea secolului al XVIII-lea și jumătatea secolului al XIX-lea, cu particularități diferite pentru principalele sectoare ale economiei. În cadrul acestui proces sînt două perioade distincte: pînă la revoluția din 1821, când procesul respectiv este mai lent, și după această dată, când se adîncește criza feudalismului și se înregistrează o creștere a forțelor și relațiilor de producție capitaliste, în dauna celor feudale. Revoluția română de la 1848—1849 și Unirea Principatelor înfăptuită la 24 ianuarie 1859 pot fi considerate ca puncte terminus ale acestui proces.

Întîrzierea acestui proces pe teritoriul patriei noastre și factorii care au determinat această întîrziere sînt subliniate și de tovarășul Nicolae Ceaușescu, care arată că: „Feudalismul s-a menținut o perioadă mai îndelungată la noi, împiedicînd lărgirea pieții interne, apariția relațiilor de producție capitaliste. Totodată, o influență profund negativă asupra evoluției economico-sociale a țării a avut-o dominația străină de sute de ani, pe care a fost nevoit s-o suporte poporul român și care a secătuit avuția națională, a produs grele suferințe maselor largi muncitoare, a împiedicat dezvoltarea forțelor de producție, mersul înainte pe calea progresului social și economic. Abia către sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea încep să apară, odată cu dezvoltarea activității manufacturiere și a industriei, relații de producție de tip capitalist. Acest proces devine mai evident către mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, determinînd și, totodată, dezvoltîndu-se sub impulsul unor mari mișcări sociale, cum au fost revoluția din 1821, revoluția română de la 1848—1849, unirea Principatelor Române în 1859, proclamarea independenței de stat a României”.³

Într-adevăr, explicarea și înțelegerea procesului de trecere de la feudalism la capitalism pe teritoriul patriei noastre este indisolubil legată de cunoașterea factorilor care l-au frînat, imprimîndu-i un ritm lent, precum și a factorilor care au influențat creșterea lui mai ales după revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu.

² D. I. R. *Răscoala din 1821*, vol. I, Editura Academiei, București, 1959, p. 209.

³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*, 30 martie 1973, Editura politică, București, 1973, p. 6—7.

Dominația otomană și regimul fanariot existente în Moldova și Țara Românească au frînat dezvoltarea acumulării de capital, iar slaba acumulare de capital a influențat trecerea lentă de la feudalism la capitalism, știut fiind că existența capitalului constituie una din condițiile necesare dezvoltării producției capitaliste.

De asemenea, politica fiscală de jaf practică în Moldova și Țara Românească pînă la Regulamentul Organic și sistemul feudal de percepere a dărilor prin liude și cisle, ca și numeroasele bariere vamale din interiorul celor două țări și restricțiile impuse de bresle au influențat dezvoltarea lentă a procesului de trecere de la feudalism la capitalism.

În Transilvania, din cauza dominației habsburgice, care a frînat acumularea de capital, precum și a restricțiilor impuse de bresle dezvoltării industriei și comerțului, procesul de destrămare a feudalismului și de formare a capitalismului a urmat același curs lent, ca și în Moldova și Țara Românească.

Au fost însă și factori care au favorizat acest proces, mai ales în Moldova și Țara Românească, printre care amintim: pacea de la Kuciuk-Kainargi din 1774, hatîșeriful din 1802, convenția de la Akkerman din octombrie 1826 și tratatul de la Adrianopole din 1829.

De asemenea, nu trebuie omise nici cererile cu conținut antifeudal formulate în programele unor mișcări revoluționare din țările române sau în unele memorii elaborate de boierii cu idei liberale din Moldova și Țara Românească între anii 1821—1828.

Este știut că, Horia în ultimatumul adresat nobilimii maghiare la Deva, în noiembrie 1784 cerea:

1. nobilime să nu mai fie pe viitor, că fiecare să trăiască din slujba îndeplinită; 2. nobilii să-și părăsească pentru totdeauna moșiile, care să fie împărțite țăranilor; 3. nobilii să plătească și ei dări la fel cu poporul de rînd.

Tudor Vladimirescu, conducătorul revoluției din 1821, s-a ridicat, de asemenea, împotriva feudalismului și a fost un purtător al noilor relații de producție, capitaliste. În proclamația de la Padeș, din 23 ianuarie 1821, ca și în arzul adresat Înaltei Porți decătre Tudor Vladimirescu la aceeași dată, se poate vedea în mod clar caracterul antifeudal, antiboieresc al revoluției din 1821. În Proclamația de la Padeș, se cere jertfirea averilor „rău agonisite ale tiranilor boieri”... „pentru folosul de obște”,⁴ iar în „cererile norodului românesc”, formulate de Tudor Vladimirescu înainte de 16 februarie 1821, sînt cuprinse cereri menite să grăbească procesul, de trecere de la feudalism la capitalism. Printre acestea amintim: împuținarea numărului boierilor greci aduși de domn în țară; reducerea dajdiilor (întocmite de domnitorul Ion Caragea) de la 6 la 4 și scăderea ludelor; desființarea „havaetului tuturor vitelor și al mărfurilor” și a vămilor de prin orașe și sate, rămînînd numai vama de la hotarele țării; dregătoriile țării, atît cele politicești cît și cele bisericesti să nu mai fie acordate pe bani, spre a fi evitate jafurile;

⁴ D. I. R. *Răscoala din 1821*, vol. I., p. 208.

să înceteze caftanele acordate pe bani, să se desființeze spătăria și țara „să fie volnică” a ține 4000 de panduri cu căpeteniile lor și 200 de arnăuți, scutiți de toate dările și cu leafă ușoară⁵ etc.

De asemenea, în proclamația adresată de Tudor Vladimirescu la 20 martie 1821, către locuitorii județelor, în legătură cu rostul mișcării sale și îndatoririle lor, făgăduiește celor care vor sprijini mișcarea că „mare ușurință are să vi se facă, nu numai intru răspunderea dăjdiilor, ci și intru toate celelalte dări și orînduieli, cum și jafurile vor lipsi cu totul și veți înțelege înșivă scăparea robiei intru care v-ați aflat pînă acum”.⁶ Cele promise de Tudor Vladimirescu poporului în această proclamație erau menite firește să ușureze trecerea de la feudalism la capitalism. De aceea, democratul revoluționar N. Bălcescu a socotit pe bună dreptate revoluția din 1821, drept prolog al revoluției de la 1848.

În perioada 1821—1828, unii boieri munteni sau moldoveni cu idei liberale au adresat țarului Rusiei memorii cu privire la libertatea deplină pentru oricine de a deschide manufacturi și fabrici sau de a face comerț în interiorul țării, precum și o nouă reorganizare a statului. Amintesc în acest sens memoriul întocmit la sfîrșitul anului 1821 de boierii din Țara Românească, refugiați la Brașov. Asemenea cereri înțîlnim și în proiectul de constituție al cărvunarilor din 1822, întocmit de un grup de boiernași din Moldova, în frunte cu comisul Ionică Tăutul și Andronache Donici.

Tratatele și convențiile impuse de Rusia țaristă Turciei la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea au conținut numeroase prevederi referitoare la Moldova și Țara Românească, multe din acestea influențînd ascensiunea capitalismului în aceste țări.

Astfel, prin tratatul de la Kuciuk-Kainargi, din 1774, Poarta era obligată să confirme privilegiile Principatelor Române și să asigure reprezentanților lor la Constantinopol privilegiul dreptului ginților. Se stabileau, de asemenea, măsuri cu privire la colectarea și plata furniturilor la care erau obligate Moldova și Țara Românească față de Poartă.

Prin tratatul de la Kuciuk-Kainargi a început îngrădirea monopolului turcesc asupra comerțului exterior făcut de Moldova și Țara Românească.

Sub presiunea Rusiei țariste, Poarta a fost nevoită să facă noi concesii Principatelor Române prin hațișeriful din 1802, care prevedea ca: numirea domnilor să se facă pe o perioadă de 7 ani; tributul acestor țări față de Poartă să fie ca pe vremea lui Matei Basarab, negustorii turci care veneau după mărfuri în Moldova și Țara Românească să fie obligați să le primească în schelele de la Dunăre. Această ultimă măsură ducea la îngrădirea jafurilor turcești și favoriza, ca și celelalte măsuri, procesul de formare a relațiilor de producție capitaliste.

Nerespectarea acestui hațișerif de către Turcia a făcut ca problemele referitoare la Moldova și Țara Românească să fie impuse de Rusia, Turciei prin convenția de la Akkerman din octombrie 1826. Actul adițional anexat

⁵ *Ibidem*, p. 273.

⁶ *D. I. R. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 387.

acestei convenții cu privire la cele două principate române, în afară de faptul că prevedea obligația Turciei de a respecta prevederile hatașerifului din 1802, dădea libertatea celor două țări, să dispună cum vor voi, de surplusul de produse rămas după achitarea furniturilor către Poartă. O asemenea prevedere favoriza dezvoltarea comerțului făcut de Moldova și Țara Românească și implică procesul de formare a relațiilor de producție capitaliste în acest sector al economiei.

Un pas important în această direcție s-a făcut prin tratatul de la Adrianopole din 1829. Prin actul adițional din 2/14 septembrie 1829, anexat tratatului de la Adrianopole, Turcia recunoștea Moldovei și Țării Românești autonomia administrativă; înapoia Țării Românești cetățile de la Dunăre: Brăila, Giurgiu, și Turnu, împreună cu raialele din jurul lor; desființa monopolul asupra comerțului celor două țări și proclama libertatea comerțului pe Dunăre și Marea Neagră; turcii nu mai aveau dreptul să se aprovizioneze cu mărfuri din Principatele dunărene, decât la prețul liberei concurențe, iar Moldova și Țara Românească puteau organiza la graniță cordoane sanitare și carantine, păzite de soldați indigeni înarmați. Prin astfel de prevederi s-au extins relațiile de producție capitaliste în dauna celor feudale, iar Moldova și Țara Românească au intrat tot mai mult în circuitul pieții europene.

Potrivit prevederilor convenției de la Akkerman, reafirmate prin tratatul de la Adrianopole din 1829, Moldova și Țara Românească au obținut dreptul de a-și elabora regulamente referitoare la reorganizarea lor. Un asemenea regulament a fost Regulamentul Organic, care s-a aplicat în Țara Românească în vara anului 1831, iar în Moldova în ianuarie 1832. Acest regulament fiind o constituție a perioadei de trecere de la feudalism la capitalism, conține numeroase prevederi cu conținut capitalist.

Prevăzând alegerea domnilor pe viață în fiecare țară, așa cum se hotărâse și prin tratatul de la Adrianopole din 1829, și introducând principiul burghez al separării puterilor în stat, Regulamentul Organic era menit să favorizeze ascensiunea capitalismului. Acest lucru se observă și mai bine dacă ne referim la prevederile cu caracter economic.

Reformând breslele din Moldova și Țara Românească, în așa fel încât să nu mai constituie o piedică în calea dezvoltării industriei și a comerțului, Regulamentul Organic prevedea că stăpînirea va ocroti „așezarea fabricilor și a manufacturilor” și va atrage din străinătate pe „meșterii și locuitorii care vor voi să se așeze în țară, dându-le și premii”.⁷ Obșnuitele Obștești Adunări erau obligate să găsească toate mijloacele necesare pentru stimularea industriei pămîntene (naționale) și să încurajeze fabricile ce se vor înființa în Moldova și Țara Românească.

Regulamentul Organic dădea asigurări că produsele agricole și industriale nu vor fi supuse la taxe vamale în țară sau la vreun monopol. În același timp, se acorda manufacturilor dreptul de a produce diferite mărfuri, ceea ce demonstra desființarea monopolului de producție al corporațiilor.

⁷ I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul organic*, București, 1934, p. 179.

Vămile interioare, care constituiau o frână în calea dezvoltării comerțului au fost desființate și s-a acordat libertatea comerțului atât în ce privește importul și exportul cât și comerțul de tranzit.

Era interzis însă exportul de vite, de grâne, de seu și de sare din Țara Românească în Moldova și invers.

Pentru înlesnirea schimbului de mărfuri între locuitorii orașelor și ai satelor, Regulamentul Organic prevedea ca pe lângă târgurile obișnuite (iar-maroace în Moldova) să se înființeze altele în fiecare târg sau oraș, precum și în schelele de la Dunăre, în anumite zile ale săptămânii. Târgul săptămânal era fixat la răspântia mai multor drumuri și prin Regulamentul Organic se desființau havaeturile percepute de proprietari cu prilejul târgurilor organizate pe moșiile acestora, dându-li-se în schimb o despăgubire.

Finanțele Moldovei și Țării Românești fiind reorganizate pe baza Regulamentului Organic, a fost desființat sistemul feudal al cislelor și ludelor, prin care se percepeau dările de la contribuabili, sistem care era păgubitor producției iar vechile dări au fost înlocuite printr-una singură, capitația, plătită de fiecare cap de familie în sumă de 30 de lei pe an, cu excepția negustorilor și a meșteșugarilor care plăteau o patentă, variind în funcție de veniturile lor. Cea mai importantă inovație a Regulamentului Organic din punct de vedere financiar a fost adoptarea principiului modern al bugetului statului bazat pe stabilirea cheltuielilor în funcție de veniturile statului. Atât în Moldova cât și în Țara Românească a fost creat un sistem fiscal burghez, dar nedemocratic, boierii și clérul fiind, în general, scutiți de impozite. În afară de aceasta, impozitul stabilit prin regulamentul respectiv nu era proporțional cu averea contribuabilului.

Regulamentul Organic mai conține și alte prevederi care au stimulat creșterea relațiilor de producție capitaliste în dauna celor feudale. Amintim în această privință învoielile libere pentru prisoase, pe care le făceau țărani cu proprietarii atunci când nu le ajungea pământul de arătură sau cel de pășune și fînețe; dreptul pe care îl avea proprietarul de a converti claca în bani, atunci când nu avea nevoie de munca țaranului clăcaș; organizarea învățământului în limba națională, înlăturarea abuzurilor din administrație și justiție, organizarea oștirii naționale și, în fine, unirea Moldovei cu Țara Românească, pe temeiul religiei, obiceiurilor și „cea de un fel limbă“ a locuitorilor celor două țări. Prin asemenea prevederi, Regulamentul Organic deși a avut și serioase limite legiferînd claca, a impulsionat totuși procesul de trecere de la feudalism la capitalism și în timpul aplicării lui s-au înregistrat progrese în toate sectoarele economiei Moldovei și Țării Românești.

Trebuie amintit că, mișcările revoluționare care au avut loc în Moldova și Țara Românească în timpul domniilor regulamentare: conjurația confederativă din 1839 din Moldova, condusă de comisul Leonte Radu și burghezul Neculai Ene, mișcarea națională din 1838—1839 condusă de colonelul Ion Cîmpineanu și mișcarea revoluționară din 1840 condusă de Mitică Filipescu, din Țara Românească, conțin în programele lor revendicări cu conținut antifeudal.

Astfel, programul conjurației confederative din 1839 prevedea :

1. „Să se introducă aice fabrici și să se deschiză băi de metaluri.
2. Să se oprească prin tarifă aducerea de peste hotar manufacturi, lucruri și producturi ce sînt sau se pot face și aice, spre a nu se scoate banii din țară fără folosință și spre a se da îndemn la deschiderea fabricilor”.⁸

Asemenea cereri erau menite să favorizeze procesul de acumulare internă de capital și dezvoltarea manufacturilor și a fabricilor, acordîndu-se atenție în același timp și exploatarii bogățiilor subsolului.

Dezvoltarea forțelor de producție.

Primele forme ale producției capitaliste.*

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și mai ales în prima jumătate a secolului al XIX-lea, se constată, ca urmare a factorilor pe care i-am amintit mai înainte, o dezvoltare a meșteșugurilor în țările române, îndeosebi în Transilvania, unde exista și o tradiție în acest sens. Meșteșugarii confecționau articole de îmbrăcăminte și de uz casnic pentru populația din mediul rural, dar multe din aceste produse se desfăceau și în bîlciuri sau tîrguri.

În unele ateliere meșteșugărești de țară se prelucrau produse agricole și animale, lemne, plantele textile, rocile industriale și de construcție și într-o proporție mai mică metalele. Cel mai răspîndit meșteșug alimentar era morăritul, morile fiind de mai multe feluri, dar mai ales de apă.

Pe domeniile feudale morăritul nu putea fi practicat decît la morile care aparțineau stăpînului moșiei și care erau administrate direct sau se arendau anual sau pe mai mulți ani celor care se angajau să plătească embaticul.

Pe moșiile boierești și mănăstirești se aflau și instalații pentru prelucrarea fructelor și cerealelor în vederea obținerii rachiului. Aceste instalații, cunoscute în Moldova sub numele de velnițe, iar în Țara Românească sub cel de poverne, erau administrate ca și morile de stăpînul moșiei sau se arendau unor negustori.

O dezvoltare simțitoare au cunoscut și meșteșugurile la orașe, mai numeroase fiind cele din domeniul producției de bunuri alimentare și confecționării unor obiecte de îmbrăcăminte și încălțăminte, al construcțiilor, al producției mijloacelor de transport și al obiectelor de uz casnic.

Majoritatea atelierelor meșteșugărești din țările române în perioada de trecere de la feudalism la capitalism se bazau pe cooperarea capitalistă simplă.

În ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și îndeosebi în prima jumătate a secolului al XIX-lea s-au pus bazele stadiului manufacturier și al industriei în țările române. Unele manufacturi au fost înființate de boieri pe

⁸ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. VI, București, 1895, p. 83—93.

* Vezi : Vlad Matei, *Istoria medie a României, (1711—1821), partea I-a*. Note de curs, București, 1975 și Șt. Imreh, *Începuturile industriei capitaliste în Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Edit. Academiei, București, 1955.

moșiile lor, unde găseau materia primă. În aceste manufacturi se foloseau țărani clăcași pentru muncile necalificate, iar pentru unele operațiuni mai complicate se folosea forța de muncă salariată.

După natura inițiativei, a provenienței capitalului investit și a forței de muncă, manufacturile înființate în țările române în perioada de trecere de la feudalism la capitalism erau : de stat (domnești), boierești și negustorești. Primele erau înființate cu capital domnesc și din inițiativa domnului. Aceste manufacturi puteau fi arendate unor persoane particulare : boieri sau negustori, care puteau folosi și forța de muncă a țăranilor clăcași de pe moșiile domnești dar și forța de muncă salariată.

Manufacturile boierești erau înființate din inițiativa și cu capitalul boierilor, dar în baza unui privilegiu domnesc de înființare și funcționare. În cadrul acestor manufacturi erau folosiți pentru diferite munci atît țărani clăcași cît și unii țărani liberi, ca lucrători salariați.

Cea de a treia categorie de manufacturi o formau cele înființate de negustori cu capitalul acestora, dar tot în baza unui privilegiu domnesc de înființare și de funcționare, care se reînnoia atunci cînd se schimba domnul. În aceste manufacturi se folosea forța de muncă salariată din rîndurile țăranilor liberi.

Din cele arătate, rezultă că în perioada de trecere de la feudalism la capitalism există în țările române două feluri de manufacturi care se deosebesc prin natura relațiilor de producție. Prima categorie o formează manufacturile mixte, feudalo-capitaliste, în cadrul cărora se folosește atît munca țăranilor clăcași de pe moșiile domnești, mănăstirești sau boierești, cît și forța de muncă a unor țărani liberi rămași fără pămînt. A doua categorie o constituie manufacturile de tip capitalist, în cadrul cărora este folosită forța de muncă salariată. Aceste manufacturi apar în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea și precumpănesc în deceniile care au precedat revoluția de la 1848.

Manufacturile înființate în țările române în perioada de trecere de la feudalism la capitalism produceau : *postavuri* (exemplu : cea înființată de domnitorul Moldovei Grigore al III-lea Ghica în anul 1776 la Chiperești pe Jijia, cea de la Pociovaliște, lângă Snagov, în județul Ilfov, înființată de boierul Radu Slătineanu în vremea domnitorului Alexandru Scarlat Ghica (1766—1768) și care în 1784 avea peste 150 de lucrători, sau cele din jurul orașelor Sibiu și Brașov în Transilvania) *sticlărie*, (exemplu : cea înființată de banul Dumitrache Ghica, în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, la nord de București, într-un cătun de lângă satul Bălteni, sau cea din ținutul Hîrlăului, în Moldova, care funcționa în vremea domnitorului Alexandru Mavrocordat Firaris), *pielărie* (exemplu : cea de la Gherla în Transilvania), *luminări* (exemplu : cea de la Dumbrăveni în Transilvania, cea de la Galați în Moldova), *hîrtie* (exemplu : „fabrica” înființată de Gh. Asaki în ținutul Neamț, în Moldova și cea înființată de G. Barițiu la Zărnești lângă Brașov), *ceramică* (exemplu : cea înființată de fostul vistier C. Filipescu în 1806).

Existau, de asemenea, manufacturi sau „fabrici” de arpacaș, de paste făinoase, de bere, de unelte agricole etc.

În Transilvania și Banat s-a intensificat exploatarea bogățiilor minerale, în regiunea Munților Apuseni, la Hunedoara, la Reșița și Anina. În perioada de trecere de la feudalism la capitalism mineritul a cunoscut o dezvoltare simțitoare, habsburgii fiind interesați în primul rând în exploatarea aurului și a fierului. Pentru a obține un randament mai mare, Curtea imperială de la Viena sprijină exploatarea în adâncime și concesionează exploatarea unor mine chiar persoanelor particulare. În industria extractivă din Transilvania se introduc mașini mai perfecționate, unele din ele construite de lucrători mineri cu experiență îndelungată și spirit de inventivitate, ca Idu Crăciun și Munteanu Urs.

Pentru prelucrarea metalelor s-au înființat topitorii în Banat și Transilvania, la Reșița și la Hunedoara.

Din cele arătate pe scurt, rezultă că la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului următor, mai ales, producția manufacturieră cunoaște o anumită dezvoltare și aceasta face ca sectorul capitalist să cîștige tot mai mult teren în comparație cu cel feudal.

Pentru a dezvolta producția de mărfuri agricole, boierii din Moldova și Țara Românească au continuat, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, să deposedeze pe țărani de pământ. Acest lucru s-a făcut fie prin exproprierea prin violență a țăranilor liberi, fie prin restrângerea loturilor avute de țărani clăcași în folosință. Unul din mijloacele violente folosite de stăpînii de moșii pentru exproprierea forțată a țăranilor liberi de pământurile lor au fost „daniile meșteșugite“.

„Daniile meșteșugite“ înmulțindu-se, domnitorul Moldovei, Al. Mavrocordat, a dat în octombrie 1785, un hrisov împotriva acestor danii și a expropriierilor forțate de pământuri.

Denunțînd rapacitatea boierească, se încerca prin acel hrisov o reglementare a vinzărilor silite și a schimburilor de pământ forțate, dar practic n-a avut prea mare efect, iar în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea și la începutul secolului următor s-a intensificat procesul de cotropire a ocinelor răzășești.

Într-o lucrare scrisă de un francez, Charles Pertuasier se sublinia că la 1821 în Țara Românească proprietățile (pământurile) erau în proporție de $\frac{3}{4}$ în posesia boierilor și a mănăstirilor și numai $\frac{1}{4}$ aparținea țăranilor. O situație aproape identică exista în această privință și în Moldova, unde din cele 1713 sate înregistrate în condica luzilor din 1803, numai 546 erau libere, restul depinzînd de boieri (927 sate) și mănăstiri (215 sate). Menționăm că, din cele 927 sate boierești 470 erau stăpînite numai de 28 familii din rîndurile mării boierimi.

Procesul de expropriere a pământurilor răzășești s-a desfășurat, atît la șes cît și în regiunea de munte, unde existau mai mulți țărani liberi. În 1803, vistierul Iordache Roset a ajuns stăpîn pe întreg ocolul Vrancei, care avea 15 sate cu o străveche viață proprie.

Și în Transilvania în preajma răzcoalei iobagilor din 1784 au fost restrînse drepturile pe care le aveau moșii asupra pămîntului.

O altă metodă folosită de boierii din Moldova și Țara Românească pentru a-și extinde suprafețele agricole, ca și de nobilii maghiari din Transilvania a fost îngustarea loturilor avute de clăcași (iobagi) în folosință. În Moldova, pînă la „Așezămîntul“ dat de domnitorul Alex. Moruzi în 1766, și reînnoit în 1805, țărani clăcași puteau să ia în folosință cît pămînt aveau nevoie, dar de la 1805 se limitează acest pămînt. În Transilvania, nobilii au reușit, prin recensămîntul lui Cziraki din 1820, să pună mîna pe o parte din pămîntul avut în folosință de țărani iobagi.

Pe măsură ce boierimea (nobilimea) s-a antrenat tot mai mult în relațiile marfă-bani și a început să producă pentru piață, a tins și a reușit să impună țărănilor clăcași (iobagi) un număr mai mare de zile de muncă.

Forme de relații capitaliste în agricultură

În cadrul procesului de trecere de la feudalism la capitalism în agricultură, pe măsură ce relațiile feudale slăbesc tot mai mult, locul lor este luat de noile relații de producție capitaliste. Aceste relații îmbracă diferite forme ca:arendășia, transformarea rentei în produse în rentă în bani, specifică orînduirii capitaliste, convertirea clăcii în bani, utilizarea muncii salariate, mai ales pentru lucrări care cereau o anumită calificare, învoielile agricole pentru prisoase.

Arendășia a apărut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și s-a extins în prima jumătate a secolului următor, pe măsură ce marea boierime manifestă mai puțin interes pentru lucrarea pămîntului, preferînd să cheltuiască banii cu plimbările peste hotare sau la jocul de cărți.

Boierul cu idei liberale, Dinicu Golescu, în lucrarea sa „Însemnare a călătoriei mele“, cuprinde destul de bine decăderea boierimii în condițiile adîncirii crizei feudalismului și arată că, de unde pînă atunci, negustorii se împrumutau pe la casele boierilor, acum aceștia sînt datori pe la neguțatori, care au acumulat suficient capital comercial.

Pe măsură ce boierimea are nevoie din ce în ce mai mare de bani, nu se mai mulțumește cu renta în produse, pentru pămîntul dat în folosință țăranului clăcaș din Moldova și Țara Românească, renunță la această rentă, în condițiile adîncirii crizei feudalismului, și-l obligă pe țăran, să-i dea renta în bani, care este specifică societății capitaliste. Adeseori țăranul clăcaș era nevoit să meargă la tîrg, să vîndă produsele destinate rentei ce datora stăpînului de moșie și să-i dea acestuia banii.

Prin Regulamentul Organic, care este o constituție boierească pentru perioada de trecere de la feudalism la capitalism, numai boierii din Principatele dunărene au obținut dreptul de a converti zilele de clacă, ce le datorau țărani clăcași, în bani.

Același regulament prevedea dreptul pentru țărani clăcași de a face învoieli libere cu boierii pentru noi suprafețe de pămînt de arătură sau pentru pășune, angajîndu-se la alte obligații față de aceștia. Astfel de învoeli consti-

tuiat o formă a relațiilor de producție capitaliste în agricultură și ele se intensifică în deceniile care au precedat revoluția de la 1848.

După desființarea monopolului turcesc asupra comerțului exterior al Moldovei și Țării Românești și proclamarea libertății depline a comerțului pe Dunăre și Marea Neagră, prin tratatul de la Adrianopol din 1829, boierimea se antrenează tot mai mult în relațiile marfă bani și caută să producă mai multe cereale marfă. Pentru acele munci agricole care necesitau o anumită calificare, boierimea angajează forța de muncă salariată, iar Adunările Obștești Ordinare de la Iași și București publicau anual mercuriale cu prețurile pentru muncile agricole, mai ales pentru cele din sezonul de vară. Folosirea muncii salariate în agricultură constituia, de asemenea, o formă de relații capitaliste în agricultură, dar în condițiile trecerii de la feudalism la capitalism în țările române, această formă nu era așa de răspândită, boierii și nobilii având la dispoziție forța de muncă a țăranilor clăcași sau iobagi.

În deceniile care au precedat revoluția română de la 1848—1849 se constată o creștere a formelor de relații capitaliste în agricultură, dar pînă la 1853—1854 în Banat și Transilvania, iar în România pînă la 1864, relațiile feudale din agricultură n-au fost desființate. Persistența lor frîna nu numai dezvoltarea industriei ci și dezvoltarea capitalismului în agricultură.

Odată cu desființarea relațiilor feudale din agricultura țării noastre s-a realizat, de fapt, deplina concordanță între relațiile de producție și caracterul forțelor de producție, încheindu-se, astfel, procesul de trecere de la feudalism la capitalism în acest sector important al economiei, fiindcă în cel industrial acest lucru avusese loc mai înainte.

Schimbări în structura socială a țărilor române în procesul de trecere de la feudalism la capitalism

În procesul trecerii de la feudalism la capitalism s-au produs importante schimbări și în structura socială a țărilor române. Deși se mențin cele două clase sociale specifice feudalismului: boierimea în Moldova și Țara Românească sau nobilimea în Transilvania și țăranimea, se ridică, totuși, în condițiile adîncirii crizei feudalismului, o clasă socială nouă, burghezia, purtătoare a noilor relații de producție capitaliste și a ideilor progresiste.

Atît boierimea din Principatele dunărene cît și nobilimea din Transilvania nu se mai prezintă ca o clasă omogenă din punct de vedere al concepțiilor. În rîndurile ei se produce o stratifiere, în sensul că se desprinde o pătură de boieri cu idei liberale, cointeresată în dezvoltarea producției de cereale marfă și în comerțul ou cereale și vite. Un exemplu în această privință îl constituie familiile Goleșcu, Filipescu, Cîmpineanu, Crețulescu, în Țara Românească, Cantacuzino, Cuza, Kogălniceanu, Conachi, Rosetti în Moldova, Kemeny și Wesselény în Transilvania și altele.

Spre deosebire de marea boierime conservatoare, care voia cu orice preț să mențină neschimbate relațiile de producție feudale, această pătură — boie-

rimea liberală — voia ca trecerea de la feudalism la capitalism să se facă pe calea unor reforme de sus în jos, în așa fel încât ea să rămână în continuare la putere. Ea era dispusă însă la unele concesii pentru masele țărănești, acceptând emanciparea acestora de servituțile feudale și chiar împrăștierea lor cu pământ prin embatic sau prin despăgubire.

În ajunul revoluției române de la 1848, existau în Țara Românească aproximativ 3100 de familii boierești, iar în Moldova numai 2800. Aceste familii stăpâneau împreună 80% din suprafața agro-silvică a celor două principate. Boierimea deținea nu numai monopolul asupra pământului, ci, potrivit prevederilor Regulamentului Organic, mai era scutită de impozite către stat și comună și se bucura de toate drepturile politice. Din rândurile marii boierimi se alegeau domnii celor două țări, aproape toți deputații din Adunările Obștești Ordinare de la București și Iași și câte 50 de deputați, respectiv 45 în Adunarea Obștească Extraordinară a Țării Românești și cea din Moldova, care aveau sarcina să aleagă domnii. În aceste două adunări era reprezentată și boierimea de rangul al doilea cu un număr de 73 deputați — respectiv 35, iar cea de rangul al treilea avea doar 36 de deputați — respectiv 32.

Din rândul marilor boieri erau recrutați și membrii guvernelor (cabinetelor ministeriale), iar ispravnicii județelor și ținuturilor puteau fi aleși și dintre boierii mijlocii.

De aici rezultă că puterea politică în stat se afla aproape în întregime în mâinile boierimii, la aceasta contribuind și puternica bază economică de care dispunea.

În Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș nobilimea era aproape în întregime de origine maghiară și din rândurile ei erau aleși deputații Dietei Transilvaniei, care-și avea sediul la Cluj, precum și conducătorii comitatelor și alți funcționari administrativi. Ca și boierimea din Principatele dunărene, nobilimea din Transilvania stăpânea cea mai mare parte a suprafeței agro-silvice, era scutită de dări și primea de la țărani dijmă și robota.

Țărănimea constituia în cele trei țări române una din principalele clase sociale și forma majoritatea populației. În Țara Românească și Moldova cea mai mare parte a țărănimii o formau clăcașii de pe moșiile boierești, mănăstirești și domnești, iar în Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina iobagii.

În ajunul revoluției române de la 1848 mai erau în Țara Românească doar 70.000 de familii de moșneni, iar în Moldova 50.000 de familii de răzeși. Aceștia stăpâneau numai 20% din totalul suprafeței agro-silvice. Țărănimea clăcașe constituia în ajunul revoluției de la 1848 aproape 80% din populația celor două principate, fiind reprezentată în Moldova prin 190.000 de familii de clăcași, iar în Țara Românească prin 300.000 de familii.

Relevând scăderea numărului țăranilor răzeși, Nicolae Istrati scria pe la 1840 că „încă puțin și răzeși cu moșie în Moldova nu se va mai afla”. La rândul său, democratul revoluționar N. Bălcescu observa și el ceva mai târziu creșterea proprietății boierești printr-un șir de spoliații succesive spunând următoarele: „Nu vedem noi și acum încă această acție mistuitoare a pro-

prietăților mari către cele mici, această deposedare silnică a moșnenilor?“. Un exemplu edificator în această privință l-a constituit Mihail Sturdza, domnul Moldovei (1843—1849), care s-a remarcat prin acțiunea de spoliere a țăranilor răzeși, acaparându-le de multe ori pământul. Utilizînd mijloace necinstite, Mihail Sturdza a reușit să devină un mare latifundiar, stăpînind în nordul Moldovei moșii întinse. Numai în ținutul Sucevei moșiile lui însumau o întindere de 11.944 falcii și 36 de prăjini, ceea ce echivala cu 17.900 de ha.

Situația țăranilor clăcași era, desigur, mai grea decît a răzeșilor și moșnenilor, aceștia fiind exploatați de stăpîni de pământ. Raporturile dintre țăranii clăcași și boieri stabilite prin Regulamentul Organic erau favorabile celor din urmă, boierii avînd drept de proprietate deplină asupra unei treimi din moșii, restul urmînd să fie dat în folosință țăranilor clăcași în funcție și de numărul de vite. Comparativ cu suprafețele de pământ pe care țăranii clăcași le avuseseră înainte de Regulamentul Organic, acestea erau mult mai mici. Nicolae Bălcescu, referindu-se la pământul dat țăranilor clăcași prin regulamentul respectiv, arată că acesta fiind prea puțin, țăranii erau nevoiți să solicite de la boieri noi suprafețe de pământ în folosință, pe baza unor învoieli libere, care ofereau boierilor posibilitatea să comită diferite abuzuri. Prin natura lor, aceste învoieli libere contractate între țăranii clăcași și proprietari — cum își spuneau boierii, deschideau calea unor relații de producție de tip capitalist și ele fuseseră prevăzute și de Regulamentul Organic.

În schimbul suprafețelor de pământ primite în folosință, țăranii clăcași erau obligați, potrivit prevederilor Regulamentului Organic, să presteze pe rezerva proprietarului 12 zile de clacă pe an, după vechiul obicei, plus 2 zile din care o zi de arătură primăvara și o zi la transport toamna, dar toate zilele erau cu nart. Din cauza nartului care era prea mare, numărul zilelor de clacă prestate de țăranul clăcaș pe moșia boierului creștea, ajungînd, după calculul făcut de Nicolae Bălcescu, la 56 în Țara Românească și la 84 în Moldova.

Pe lângă obligațiile în muncă, țăranii clăcași mai erau datori să dea proprietarilor dijma din toate produsele realizate pe locurile de arătură, dijma din fîn și din vin și slujbași volnici.

Regulamentul Organic dădea dreptul boierilor să convertească renta în muncă și în produse ce le datorau țăranii clăcași în rentă în bani, convertirea făcîndu-se de regulă după tarifele fixate de Adunările Obștești Ordinare, în care erau reprezentați numai boierii.

În afară de obligațiile provenite din sistemul de clacă și de cele impuse țăranilor clăcași de către boieri prin învoielile pentru prisoase, asupra țăranilor mai apăseau și dările către stat (capitația de 30 de lei) și cele către comună. Analizînd prevederile fiscale stabilite de Regulamentul Organic, potrivit cărora impozitele către stat erau plătite de toți țăranii clăcași, indiferent de starea lor materială, se poate sublinia, că acest mod de percepere a impozitelor era deosebit de greu, mai ales pentru țăranii pâlmași.

Deși Regulamentul Organic nu abrogase reformele lui C. Mavrocordat din 1746 și 1749, care prevedeau formal emanciparea țăranilor clăcași și

dreptul ca aceștia să se poată strămuta de pe o moșie pe alta, totuși, prin unele restricții pe care le pune în privința strămutării, tindea de fapt să-i lege de glie. Potrivit acestui regulament, clăcașul care solicita strămutarea de pe o moșie pe alta trebuia să anunțe guvernul și pe proprietar cu 6 luni înainte de Sf. Gheorghe și să plătească o taxă de strămutare, egală cu valoarea obligațiilor dintr-un an față de stăpînul moșiei. De asemenea, era obligat să renunțe în favoarea acestuia la clădirile și grădinile sale și să plătească pe un an înainte dările către comună și impozitele către stat, pe toți anii pînă la efectuarea catagrafiei.

În Transilvania situația țăranilor iobagi s-a înrăutățit în cadrul procesului de trecere de la feudalism la capitalism. Printre cauzele care au generat o asemenea stare, merită a fi amintite: micșorarea sesiilor (loturilor) de pămînt avute în folosință de țăranii iobagi, răpirea de către nobili a pășunilor și pădurilor comune, la care iobagii aveau dreptul, mărirea robotelor și a celorlalte obligații ale iobagilor față de nobili, nereglementarea pe bază de lege a servituțiilor feudale, fărîmițarea sesiilor, ca urmare a creșterii populației țărănești și sporirea numărului jelerilor (țărani liberi fără pămînt), care erau nevoiți să muncească pe rezervele feudalilor.

Sesiile țăranilor iobagi din Transilvania fuseseră micșorate în urma aplicării recensămîntului din 1820 și ca urmare a creșterii membrilor familiilor de țăranii iobagi. În ajunul revoluției de la 1848 majoritatea sesiilor avute în folosință de țăranii iobagi variau între 1/4 și 1/8 din suprafața unei sesii.

Obligațiile în muncă ale țăranilor iobagi erau destul de mari și fuseseră fixate prin regulamentul urbarial din 1769, cunoscut sub numele de *Certa puncta*, la 4 zile de robotă pe săptămîină, pentru țăranul iobag fără vite și la 3 zile pentru cel cu vite.

Situația țăranilor iobagi din Transilvania s-a înrăutățit și datorită faptului că nobilii interesați să producă mai multe cereale marfă, să crească vite și să cultive plante industriale (sfeclă de zahăr, rapiță și cartofi) au început să deposedeze pe țăranii de dreptul pe care-l aveau de a folosi în comun pășunile și pădurile.

Referindu-se la astfel de abuzuri, Simion Bărnuțiu arăta că „Poporul pe care nu-l apără nici o lege, e scos la sapă, la seceră sau la alte lucruri... Cînd bărbatul este la cărat de grîu, de fîn, de vin domnesc sau la arat în alodiul domnesc, atunci femeia muncește în curtea domnească, la cernut, la dires, la scos cînepă, la tors, casa iobagului e rămasă numai în grija pruncului din leagăn”.⁹ Pe lîngă aceste obligații ale iobagului, Simion Bărnuțiu mai menționa: găinile crăciunului, mielul paștilor, puii și ouăle, cupele de unt și zeciuielile.

Nobilimea din Transilvania nu făcea vreo deosebire între iobagii români și cei maghiari cînd era vorba de exploatare.

⁹ Simion Bărnuțiu, *Românii și ungurii. Discurs rostit în catedrala Blajului la 2/14 mai 1848*. Cu introducere și comentariu de G. Bogdan-Duică, Cluj, 1924, rîndurile 387—414.

Pe măsură ce s-a accentuat procesul de destrămare a feudalismului în țările române, a apărut și s-a format o nouă clasă socială, purtătoare a noilor relații de producție capitaliste și interesată în dezvoltarea manufacturilor, a fabricilor și a comerțului. Regulamentul Organic considera burghezia, ca fiind una din clasele cele mai însemnate ale societății. Golirea breslelor de conținutul lor feudal, restrictiv, prin acest regulament, a favorizat dezvoltarea manufacturilor, a producției industriale și a comerțului în Moldova și Țara Românească, impulsivând, în același timp, și procesul de formare a burgheziei, din rîndurile căreia se ridică numeroși proprietari de manufacturi, negustori și bancheri.

Dezvoltîndu-se din punct de vedere economic, burghezia se arată nemulțumită de faptul că Regulamentul Organic menținea privilegiile boierești. Fiind interesată direct în dezvoltarea forțelor de producție și a relațiilor de producție capitaliste, burghezia din țările române — în ciuda faptului că în Banat și Transilvania era divizată pe națiuni, — lupta pentru înlăturarea orînduirii feudale și înlocuirea ei cu cea capitalistă, pentru cucerirea puterii politice din mîinile boierimii, pentru unitatea politică a românilor și pentru independență.

Paralel cu procesul de formare a burgheziei, în cadrul procesului de trecere de la feudalism la capitalism, începe să se formeze în țările române și clasa socială opusă acesteia, proletariatul. Procesul de formare a proletariatului este foarte lent din cauza menținerii relațiilor feudale în agricultură și a ritmului lent de dezvoltare a manufacturilor și fabricilor.

În condițiile adîncirii crizei feudalismului în țările române, burghezia devine clasa socială menită să conducă lupta împotriva feudalismului și pentru înlocuirea acestuia cu orînduirea capitalistă, așa cum se va întîmpla în timpul revoluției române de la 1848—1849. Nefiind suficient de dezvoltată, ea se va sprijini însă pe masele țărănești care, de asemenea, erau interesate în înlăturarea feudalismului și doreau emanciparea de clacă (iobăgie) și împrăștierea cu pămînt. Alături de burghezie va fi și boierimea liberală, interesată în dezvoltarea producției de cereale marfă și a comerțului.